

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ

Τοῦ κ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ. ΚΟΥΣΟΥΛΑ

Καθηγητοῦ καὶ Κοσμητοροῦ τοῦ Τμήματος Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Howard
τῆς Οὐάσιγκτων

Εἶμαι βαθύτατα εὐγνώμων πρὸς τοὺς συνεργαζομένους Συλλόγους Ἀποφοίτων Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Πειραιῶς, διότι μοῦ δίδουν σήμερα τὴν εὐκαιρία (*) νὰ ἐπικοινωνήσω μὲ τὸν πνευματικὸ κόσμον τῆς γενέτειρας. Μιὰ τέτοια ἐπικοινωνία εἶναι γιὰ τὸν ξηνητεμένο Ἕλληνα καὶ προσωπικὰ γιὰ μένα ἓνα ἀνεκτίμητο ἔθνικὸ ἀναβάπτισμα. Θέλω νὰ ἐλπίζω ὅτι ἡ σημερινή μου ὁμιλία θὰ γίνῃ δεκτὴ ὡς προσφορά στὴν κοινὴ μας ἐπιστημονικὴ ἀναζήτησιον στὸν χῶρον τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, καὶ ὡς ἓνα πρόσθετο ἔναυσμα γιὰ στενώτερη ἀλληλεπικοινωνία καὶ ἀνταλλαγὴ σκέψεων εἰς τὸ μέλλον. Τὰ περιθώρια εἶναι ὁμολογούμενως εὐρύτατα, διότι ἔχουν ἤδη ἀρχίσει νὰ γίνονται ἀντιληπτές οἱ τεράστιες δυνατότητες τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ ὁ ρόλος ποὺ μπορεῖ νὰ διαδραματίσῃ γιὰ τὴν ἀποτελεσματικώτερη ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων ποὺ ἀπασχολοῦν σήμερα τὰ ἔθνη. Γίνεται ἐπίσης ὀλοένα καὶ περισσότερο φανερό ὅτι ὁ ἐρασιτεχνικὸς καὶ ἐν πολλοῖς ἐνστικτώδης χειρισμὸς τῶν πολιτικῶν θεμάτων δὲν εἶναι πλέον ἐπαρκής. Τὰ προβλήματα, καθὼς βαδίζομε πρὸς τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, γίνονται καθημερινῶς καὶ περισσότερο περίπλοκα καὶ ἀπαιτοῦν τὴν ἐμπειρὴν καὶ ὑπεύθυνον συμπαραστάσιν καὶ παρενέργειαν τοῦ ἐιδικοῦ.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ἡ πολιτικὴ ἐπιστὴμη φαίνεται νὰ ὑποφέρῃ ἀπὸ μιὰ ἀσθένεια ἐνδημικῆς ἀβεβαιότητος—ἀβεβαιότητος ὡς πρὸς τὸν χῶρον ποὺ θὰ πρέπει νὰ καλύπτῃ, ἀβεβαιότητος ὡς πρὸς τὴν μεθόδον, ἀβεβαιότητος ὡς πρὸς τοὺς ἀντικειμενικοὺς σκοποὺς. Ἡ ἀσάφεια αὕτη ὡς πρὸς τοὺς βασικοὺς προσανατολισμοὺς τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης δημιουργεῖ ἐρωτήματα γιὰ τὴν «ἐπιστημονικότητά» τῆς καὶ ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν πρακτικὴν χρησιμότητα τῆς προσφορᾶς τῆς (').

(*) Τὴν 22 Ἰανουαρίου 1970, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἀνωτέρω ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν Ἀθηνῶν, πρωτοβουλία τῶν ἐν τῷ κειμένῳ Συλλόγων.

(1) Gunnar Heckscher, *The Study of Government and Politics* (London: George Allen and Unwin, 1957), p. 20.

Τὰ ἐρωτήματα καὶ οἱ ἀμφιβολίες αὐτὲς δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητες.

Ἄλλὰ εὐτυχῶς ἀνάγονται περισσότερο εἰς τὸ παρελθὸν παρά εἰς τὸ παρὸν ἢ εἰς τὸ μέλλον τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Διότι πολλὰ ἔχουν ἤδη ἐπιτευχθῆ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς διαλύσεως τῶν ἀμφιβολιῶν. Καὶ διότι ἡ ἀσάφεια ποὺ πολλοὶ ἐξακολουθοῦν νὰ καταλογίζουν στὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη δὲν ἀποτελεῖ ἐκ γενετῆς ἀναπηρία ἀλλὰ προσωρινὴ ἀδυναμία, τὴν ὁποία ἔχει ἀρχίσει ἤδη νὰ ὑπερνικᾷ ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη καθὼς ἀποκτᾷ ὠριμότητα μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου (2).

Ἄς μὴ λησμονήσουμε ὅτι ἕως τὸ τέλος σχεδὸν τοῦ περασμένου αἰῶνος ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη δὲν ἐθεωρεῖτο κὰν ὡς χωριστὸς ἐπιστημονικὸς κλάδος. Ἐκ παραδόσεως ἡ μελέτη τῶν θεμάτων ποὺ ἀφοροῦν τὴν πολιτεία, τὴν πολιτικὴν διαδικασίαν, τὴν τέχνην τοῦ κυβερνᾶν, ἀπετέλει ἀντικείμενον μελέτης τῶν μεγάλων φιλοσόφων ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Κουφούκιου καὶ τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου μέχρι τοῦ Κάντ, τοῦ Locke, τοῦ Hobbes, τοῦ Machiavelli, Rousseau ἢ τοῦ Marx. Σχεδὸν ὅλοι αὐτοὶ οἱ στοχασταὶ κατηύθυναν τὴν πνευματικὴν ἀναζήτησιν, ὡσὰκις ἀσχολήθησαν μὲ τὰ θέματα τοῦ Κράτους καὶ τῆς πολιτικῆς διαδικασίας, πρὸς τὴν παρουσίαν ὑποδείξεων, συστάσεων ἢ σχεδίων γιὰ τὴν ἀναδιάρθρωση τῆς πολιτικῆς τάξεως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅσων ἕκαστος ἐθεώρει ὡς ιδεώδεις προϋποθέσεις γιὰ τὴν προώθησιν καὶ διασφάλισιν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, «τῶν πολλῶν». Ἀναποφεύκτως σὲ μία τέτοια ἀνάλυση ἐνυπῆρχε τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο καὶ ἡ ὑποκειμενικὴ ἔμφασις. Τὸ ἀποτέλεσμα ἀνταπεκρίνετο περισσότερο στὶς ἐπιδιώξεις τῆς φιλοσοφίας παρά στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης.

Ὅταν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ἤρχισε νὰ διαμορφώνεται ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ὡς αὐτοδύναμος κλάδος, οἱ πολιτικοὶ ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης υἰοθέτησαν τὴν ἐκ παραδόσεως ἔμφασιν ἐπὶ τῶν θεσμικῶν νομικῶν στοιχείων τῶν πολιτικῶν συστημάτων καὶ συνεκέντρωσαν ἐν πολλοῖς τὴν προσοχὴν τῶν ἐπὶ τῆς βελτιώσεως τῶν θεσμῶν διὰ τῆς προαγωγῆς νέων συνταγματικῶν καὶ νομικῶν κανόνων. Θὰ πρέπει ἴσως νὰ ὑπομνησθῆ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ 19ου αἰῶνος, μὲ αὐξοῦσαν μάλιστα ἔντασιν, ὑπεστηρίζετο ὅτι αἱ ἀδυναμίαι ἑνὸς πολιτικοῦ συστήματος θὰ ἐξηλείφοντο ὡς διὰ μαγείας διὰ τῆς θεσμοθετήσεως ἑνὸς νέου συντάγματος. Τὸ Σύνταγμα, ὡς θεσμός, εἶχε ἀποκτήσει καὶ εἰς τὴν λαϊκὴν ἀκόμη φαντασίαν μαγικὰς σχεδὸν ιδιότητάς.

Ἡ νομικιστικὴ αὐτὴ θεώρησις τῆς πολιτικῆς διαδικασίας παρέμεινε τὸ ἐπικρατοῦν χαρακτηριστικὸν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος. Ἡ νομικιστικὴ θεώρησις μαζί μὲ τὴν ἱστορικὴν ἀνάλυσιν παρεῖχε ὠρισμένα πρακτικὰ πλεονεκτήματα. Τὰ ἄρθρα ἑνὸς Συντάγματος, οἱ βασικοὶ νόμοι τῆς πολιτείας, ἡ ἱστορικὴ των προέλευσις καὶ ἀνέλιξις, ἦσαν στοιχεῖα πρόσφορα γιὰ ἐπιστημονικὴ μελέτη. Δὲν παροῦσάζαν τεχνικὰς δυ-

(2) Heinz Eulau and James G. March, eds., *Political Science* (Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hall, 1969), p. 11.

σκολίες για τὸν ἐρευνητή. Δὲν ἦσαν στοιχεῖα δυσπροσδιόριστα ἢ δυσεύρετα. Ἔτσι, ἡ μελέτη ἑνὸς πολιτικοῦ συστήματος, ἡ μελέτη τῆς πολιτικῆς διαδικασίας, ἡ μελέτη τῶν διοικητικῶν μεθόδων ἐταυτίζετο κατὰ μέγα μέρος μὲ τὴν μελέτη τῶν συνταγματικῶν καὶ νομικῶν διατάξεων.

Οἱ πρῶτες ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἐπάρκεια τῆς νομικιστικῆς θεωρήσεως ἄρχισαν νὰ ἐγείρονται κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ μεσοπολέμου, ὅταν οἱ συνταγματικὲς ἐξελίξεις στὴν Σταλινικὴ Ρωσία καὶ τὴν Χιτλερικὴ Γερμανία προεκάλεσαν πνευματικὸ σόκ καὶ ἄρχισαν νὰ κλονίζουσαν τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν πολιτικῶν ἐπιστημόνων στὴ σιγουριά καὶ τὴν αὐτάρκεια τῶν συνταγματικῶν καὶ νομικῶν κανόνων. Ἡ διαστροφή καὶ τελικὴ κατάλυσις ἀπὸ τοὺς χιτλερικούς τοῦ δημοκρατικοῦ Συντάγματος τῆς Βαϊμάρης στὴν Γερμανία, ἡ ἐπιβολὴ τῆς Σταλινικῆς τρομοκρατίας πίσω ἀπὸ τὸ προκάλυμμα τοῦ ἐπιφανειακὰ δημοκρατικοῦ σοβιετικοῦ συντάγματος τοῦ 1936, ἡ χρησιμοποίησις τῆς νομοθετικῆς διαδικασίας γιὰ τὴν ἐπιβολὴ πιεστικῶν καθεστώτων σὲ διάφορες χώρες τῆς Εὐρώπης, ἡ διείσδυσις ἐγκληματικῶν στοιχείων στὸν πολιτικὸ ὀργανισμὸ πολλῶν ἀμερικανικῶν πόλεων καὶ πολιτειῶν κατὰ τὴν περίοδο ἰδίως τῆς ποτοαπαγορεύσεως, ἡ πολιτικὴ παράλυσις τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν δεκαετία τῶν τριάντα, γιὰ νὰ ἀναφέρῃ κανεὶς τὰ πιὸ δραματικὰ παραδείγματα, ἐδημιούργησαν, ἰδίως μεταξὺ τῶν Ἀμερικανῶν πολιτικῶν ἐπιστημόνων, ἐρωτήματα ποῦ ἐπέβαλαν νέους προσανατολισμούς. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τῶν νέων προσανατολισμῶν ποῦ προέκυψαν τελικῶς ἦτο ὁ παραμερισμὸς τῆς νομικιστικῆς θεωρήσεως καὶ ἡ μετὰθεσις τῆς ἐμφάσεως στὸν ἀνθρώπινο παράγοντα, τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις, τὶς ψυχολογικὲς ἀντιδράσεις, στὴν διαγωγὴ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων. Ἐπειδὴ τὸ ἐπίκεντρον ἦτο ἡ διαγωγὴ τῶν μελῶν μιᾶς κοινωνίας, ἡ νέα τάσις ἀπεκλήθη «Behavioral», ἤτοι διαγωγικὴ θεωρησις τῆς πολιτικῆς διαδικασίας. Ἡ διαγωγικὴ θεωρησις τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ἐστηρίχθη κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰ ἐπιτεύγματα, εὐρήματα καὶ μεθόδους ἄλλων κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς κοινωνιολογίας, τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ἀνθρωπολογίας, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸν δανεισμὸν μεθόδων ἀπὸ τὰ μαθηματικά, τὴν στατιστικὴν, τὴν μηχανικὴν, ἀκόμη καὶ εἰς τὶς τεχνικὲς ἐξελίξεις, ἰδίως εἰς τὸ τομέα τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογισμῶν καὶ τῶν μέσων τηλεπικοινωνίας.

Οἱ πολιτικοὶ ἐπιστήμονες, μὴ ἱκανοποιούμενοι πλέον ἀπὸ τὴν στατικότητα καὶ τὸν φορμαλισμὸ τῆς νομικιστικῆς θεωρήσεως ἤρχισαν νὰ στρέφονται πρὸς τὴν ἐμπειρικὴν μελέτην τῆς πολιτικῆς διαδικασίας ὡς μιᾶς ἐκδηλώσεως σχέσεων μεταξὺ ἀνθρώπων⁽³⁾. Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ὑπεστήριξαν, πρέπει νὰ στραφῇ πρὸς τὴν μελέτην τῆς διαγωγῆς ἀτόμων καὶ ὁμάδων μᾶλλον παρὰ εἰς τὴν μελέτην νομικῶν κανόνων καὶ διοικητικῶν διαδικασιῶν καὶ τῆς

(3) David Easton, «Introduction: The Current Meaning of "Behavioralism, in Political Science» in *The Limits of Behavioralism in Political Science* (Philadelphia: The American Academy of Political and Social Science, 1962).

ϊστορικής των εξελίξεως. Τὸν διαγωγικὸ αὐτὸν προσανατολισμὸ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης εἰσήγαγον ἀρχικῶς ὠρισμένοι πολιτικοὶ ἐπιστήμονες εἰς τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Σικάγου πρὸς τριάντα πέντε καὶ πλέον ἐτῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Charles Merriam, ἔκτοτε, ἰδίως μετὰ τὸν δεῦτερον παγκόσμιον πόλεμον, ἡ διαγωγικὴ θεώρησις ἐπετέλεσε τεράστιες προόδους καὶ σήμερα ἔχει πλέον πλήρως ἐνωματωθῆ εἰς τὴν ἀμερικανικὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην (4).

Ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλα σχεδὸν τὰ νεωτεριστικὰ κινήματα, ἡ διαγωγικὴ «ἐπανάστασις», ὅπως στὸν ἐνθουσιασμὸ τους τὴν ἀπεκάλεσαν οἱ φανατικώτεροι ἐκ τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς, ἐξετράπη σὲ ὠρισμένες ὑπερβολές. Ἐν πρώτοις, πολλοὶ διαγωγικοὶ ἀπέρριψαν ὡς περιττὸν βάρος τὴν μελέτη τῶν νομικῶν κανόνων καὶ διαδικασιῶν, παραγνωρίζοντες ὅτι ἀποτελοῦν τὰ πλαίσια μέσα εἰς τὰ ὁποῖα ἀνελίσσεται ἡ ἀνθρωπίνη διαγωγή. Δεύτερον, οἱ κορυφαῖοι διαγωγικοὶ ἐνεπλάκησαν εἰς διαφωνίες ὡς πρὸς τὸ ποῖον εἶναι τὸ κεντρικὸν στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης διαγωγῆς, τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ὁ Καθηγητὴς David Truman τοῦ κῆριον πανεπιστημίου Κολούμπια, ἐπὶ παραδείγματι, ὑπεστήριξε ὅτι ἡ πολιτικὴ διαδικασία δὲν εἶναι παρὰ μία διαρκῆς ἀλληλεπενέργεια ὁμάδων συμφερόντων καὶ ἐπιδιώξεων. Ὁ Καθηγητὴς Karl Deutsch τοῦ Τεχνολογικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Μασσαχουσέτης ὑπεστήριξε ὅτι τὰ κεντρικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀφ' ἑνὸς ἡ διαδικασία καὶ τὰ μέσα ἐπικοινωνίας μεταξὺ πολιτῶν καὶ κυβερνῶντων, ἀφ' ἑτέρου τὰ μέσα ἐλέγχου καὶ κατευθύνσεως ἀτόμων καὶ ὁμάδων ὑπὸ τῶν κυβερνῶντων καὶ ὑπὸ τῶν ἀσκούντων πολιτικὴν ἐπιρροήν. Τὸ κύριον προῖον τῆς ὅλης διαδικασίας, κατὰ τὸν Deutsch εἶναι ἡ δεσμευτικὴ ἀπόφασις. Ἄλλοι ὅπως ὁ Harold Lasswell ὑπεστήριξαν ὅτι ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς διαδικασίας εἶναι ἡ κατανομὴ τῶν «ἀξιῶν», ἡ κατανομὴ τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν ἀγαθῶν τὰ ὁποῖα παράγει τὸ κοινωνικὸν σύνολον. Ἡ κατανομὴ αὕτη κατὰ τὸν Lasswell ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπιρροήν τὴν ὁποῖαν ἀσκεῖ ἓνα ἄτομον ἢ μία ὁμάς (5).

Ὁ χρόνος δὲν ἐπιτρέπει δυστυχῶς εὐρύτερη ἀνάλυση τῶν ἀνωτέρω ἐπὶ μέρους θεωρητικῶν προσανατολισμῶν. Τὸ κοινὸν ἐν πάσῃ περιπτώσει χαρακτηριστικὸν τῶν διαγωγικῶν θεωριῶν εἶναι ὅτι χρησιμοποιοῦν ὡς τὸ θεωρητικὸν των ὑπόβαθρον τὸ σῦστημα τὸ ὁποῖον ὡς ἔννοιαν ἐδανείσθησαν ἀπὸ τὴν μηχανικὴν. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ χρησιμοποιουμένη ἐν πολλοῖς ὁρολογία ἐνθυμίζει τὴν ὁρολογία τῶν τεχνικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν. Αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν βέβαια ὁ δανεισμὸς δὲν ἀποτελεῖ μειονέκτημα. Ἀντιθέτως, εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἔχει ἀποδειχθῆ ἄρκετὰ χρήσιμος.

(4) D. Waldo, *Political Science in the United States* (Paris: Unesco, 1956).

(5) David B. Truman, *The Governmental Process* (New York: Knopf, 1951); K. W. Deutsch, *National and Social Communication* (New York: Wiley, 1953); also, *The nerves of Government* (New York: Free Press, 1963); Harold Lasswell, *Politics: Who Gets What, When, and How* (New York: McGraw-Hill, 1936).

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ διαγωγικοῦ προσανατολισμοῦ ἔθεσε οὐσιαστικῶς τέρμα ἐν Ἀμερικῇ στὴν θεωρητικὴ διαμάχη μεταξύ νομικιστῶν καὶ διαγωγικῶν. Ταυτοχρόνως προώθησε τὴν πολιτικὴ ἐπιστῆμη πρὸς νέα, ἀνώτερα ἐπίπεδα. Ἦδη εἰσερχόμεθα σὲ ἓνα νέο στάδιο, μία νέα περίοδο κατὰ τὴν ὁποία θὰ προωθηθῆ ὁ εὐρύτερος συγκερασμὸς τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιτευγμάτων τῆς πολιτικῆς ἐπιστῆμης, μὲ βασικὴ ἐπιδίωξη νὰ καταστή ἡ ἐπιστῆμη πρακτικώτερη, πιὸ στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν πραγματικότητα, ἓνα εἶδος ἐφηρμοσμένης πολιτικῆς ἐπιστῆμης. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὕτη ἔχει συμβάλει κατὰ ἓνα ποσοστὸ καὶ ὁ ὁμιλῶν μὲ τὴν πρώτη ἔκδοσι τοῦ βιβλίου του «Περὶ τοῦ Κυβερνᾶν» (On Government) εἰς τὸ ὁποῖον ἠκολούθησε τὴν Ἐκλεκτικὴν - Συγκριτικὴν θεώρησιν. Εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτὸ ὁ γράφων χρησιμοποιοῖ τόσον ἱστορικὰ καὶ νομικὰ στοιχεῖα ὅσον καὶ διαγωγικὰς μεθόδους καὶ θεωρήσεις κατ' ἐπιλογὴν, ἀναλόγως τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἐκάστοτε ὑπὸ μελέτην θέματος. Ὑπάρχουν ἤδη ἐνδείξεις ὅτι ὁ ἐκλεκτικὸς συγκερασμὸς τοῦ νομικιστικοῦ-ἱστορικοῦ προσανατολισμοῦ μὲ τὶς διαγωγικὰς θεωρήσεις θὰ ἀποτελέσῃ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸ τῆς νέας περιόδου (6).

Ὁ συγκερασμὸς αὐτὸς θὰ καταστήσῃ τὴν πολιτικὴ ἐπιστῆμη ἀκόμη περισσότερον χρήσιμη ἀπὸ καθαρῶς πρακτικῆς πλευρᾶς, καὶ θὰ εὐρύνῃ τὴν προσφορά της γιὰ τὴν προαγωγὴ τῆς πολιτικῆς διαδικασίας σὲ ἀνώτερα ἐπίπεδα ἀποδοτικότητος. Διότι ὅπως αἱ κοινωνίαι τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κυβερνηθοῦν μὲ τοὺς φεουδαρχικοὺς θεσμοὺς καὶ μύθους τοῦ παρελθόντος, ἔτσι καὶ αἱ κοινωνίαι τοῦ 20οῦ καὶ τοῦ 21οῦ αἰῶνος ἀπαιτοῦν τὴν διαμόρφωση θεσμῶν ἀποτελεσματικῆς διακυβερνήσεως, θεσμῶν ἀπηλλαγμένων ἀπὸ τὴν ἰδεολογικὴ μυθολογία ἐνὸς ὀλιγώτερον ἀπαιτητικοῦ παρελθόντος. Ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ τεχνικὴ ἐξέλιξις ἔχει ἤδη ἐπιφέρει ἐπαναστατικὰς ἀλλαγὰς στὴν κοινωνικὴ συγκρότησι, ἔχει εἰσάγει νέα ἦθη, ἔχει δημιουργήσῃ νέες ἀνάγκαι ἀλλὰ καὶ νέαι, πράγματι ἄνευ προηγουμένου, δυνατότητες. Καὶ ὅμως σὲ πολλὰς χώρας οἱ πολιτικοὶ θεσμοί, τὰ πολιτικὰ ἦθη, οἱ πολιτικὲς σχέσεις καὶ διαδικασίαι δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστημονικῆς τεχνικῆς πραγματικότητος τῆς ἐποχῆς μας. Ἐχουν ἀνάγκη ἐκσυγχρονισμοῦ. Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ τοῦ πολιτικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ ἔχει βασικὸν ρόλον νὰ διαδραματίσῃ ὁ σύγχρονος πολιτικὸς ἐπιστῆμων. Ἀλλὰ ἴσως ἐρωτηθῆ. Τί ἀκριβῶς σημαίνει αὐτὸς ὁ ὅρος, ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνεται κατὰ κόρον ἀπὸ εἰδικοὺς καὶ μὴ; Σύμφωνα μὲ τὶς διαπιστώσεις τῆς πολιτικῆς ἐπιστῆμης, ὁ πολιτικὸς ἐκσυγχρονισμὸς συνίσταται εἰς τὴν διαμόρφωσιν συνταγματικῶν καὶ νομικῶν θεσμῶν, πολιτικῶν διαδικασιῶν, πολιτικῶν ἠθῶν καὶ σχέσεων, καὶ διοικητικῶν μεθόδων ἱκανῶν νὰ συμβαδίζουσι μὲ τὰ σύγχρονα τεχνικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματα μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸ τὴν αὐξήσῃ τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν δικαιοτέρη κατανομή του μέσα εἰς τὰ πλαί-

(6) D. George Kousoulas, *On Government* (Belmont, Calif.: Wadsworth, 1968).

σια ενός πολιτικοῦ συστήματος πού νά συνδυάζη τήν ἐλευθερία μέ τόν κοινωνικό ἔλεγχο.

Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ πολιτικός ἐκσυγχρονισμός ἀποτελεῖ μακρά καί πολὺπλοκο διαδικασία, ἡ ὁποία οὐσιαστικῶς οὐδέποτε περατοῦται ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ συνάρτησιν τῆς τεχνικῆς καί ἐπιστημονικῆς ἐξελίξεως, ἡ ὁποία ἐπίσης οὐδέποτε τερματίζεται. Ἄφ' ἑτέρου, ὁ πολιτικός ἐκσυγχρονισμός ἀποτελεῖ ὅπως καί ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξις μία διαδικασία, ἡ ὁποία προωθεῖ μία δεδομένη κοινωνία ἀπό τῆς συνθηκῆς τῆς ὑπαναπτύξεως πρὸς τῆς συνθηκῆς πού χαρακτηρίζουν ἓνα σύγχρονο πολιτικό-οἰκονομικὸ σύστημα. Συγκεκριμένως ἓνα σύστημα πού στηρίζεται στὴν ἀποδοχὴ καί προαγωγὴ τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς ἐπιστήμης καί τεχνικῆς καί εἰς τὸ πνεῦμα καί τὸν τρόπο ζωῆς πού ἐπιβάλλει ὁ τεχνικός καί ἐπιστημονικός πολιτισμός. Τόσον εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ πολιτικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ ὅσον καί εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἀπαραίτητη προϋπόθεσις εἶναι ἡ δραστηριοποίησις τῶν ἀνθρωπίνων καί ὑλικῶν πηγῶν, καί ἡ διαμόρφωσις νέων ἠθῶν καί σχέσεων, μέ τελικὸ ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τὴν αὐξηση τῶν κοινωνικοῦ προϊόντος. Εἰς τὴν μία περίπτωσιν ἡ ἔμφασις εἶναι τοποθετημένη εἰς τὴν κινητοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν πηγῶν καί εἰς τὴν δημιουργίαν νέων παραγωγικῶν μέσων. Εἰς τὴν ἄλλη ἡ ἔμφασις εἶναι εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐκσυγχρονισμένων πολιτικῶν θεσμῶν, σχέσεων καί μεθόδων. Ἀλλὰ ὅπως εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν, ὅταν ἐπιτευχθῇ ἓνα ὠρισμένο ἐπίπεδο, ἡ οἰκονομία μπορεῖ νά συνεχίσῃ ἀφ' ἑαυτῆς τὴν παραγωγικὴ πορεία μέ τὸν ἀπαιτούμενον ρυθμὸν, ἔτσι καί εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ πολιτικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ μία πολιτικὴ κοινότης, πού ἔχει φθάσει σὲ ἓνα ὠρισμένο ἐπίπεδο ἐκσυγχρονισμοῦ μπορεῖ νά συνεχίσῃ τὴν ἀνανεωτικὴ διαδικασία μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς πολιτικοῦ συστήματος, πού νά συνδυάζη τὴν ἐλευθερία μέ τὴν σταθερότητα.

Εἶναι νομίζω καταφανές ὅτι αἱ δύο αὐτὲς διαδικασίαι, πολιτικός ἐκσυγχρονισμός καί οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις πρέπει νά συμβαδίζουν, ἄλλως ἢ καθυστέρησις εἰς τὸν ἓνα τομέα μεταβάλλεται σὲ τροχοπέδη γιὰ τὸν ἄλλο (?). Αὐτὸ ἔχει ἀρχίσει νά γίνεται ὀλοένα καί περισσότερο ἀντιληπτὸ ἀπὸ ἐκείνους πού ἔχουν ἐπωμισθῇ ἡγετικές εὐθύνες εἰς τῆς ὑπὸ ἀνάπτυξιν χώρες.

Μὲ τὴν σημερινὴ ἐξέλιξη τῶν μέσων ἐπικοινωνίας, τὸ αἴτημα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καί τῆς ἀναπτύξεως ἔχει διεισδύσει στὴ συνείδηση ὄλων τῶν λαῶν. Ἄλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι εἶναι μιὰ ἀπλή ὑπόθεσις ἡ δημιουργία ἐνὸς ἐκσυγχρονισμένου πολιτικοῦ συστήματος. Διότι προτοῦ ἐπιτευχθῇ ἓνα τέτοιο ἐπίπεδο ἐκσυγχρονισμοῦ πού νά ἐπιτρέπη τὴν ὁμαλὴ καί ἀδιάπτωτη ἀνανεωτικὴ πορεία χρειάζεται σειρὰ θεμελιακῶν μεταβολῶν σὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνίας. Ἡ σύγχρονη πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἀντλοῦσα στοιχεῖα καί μεθόδους καί ἀπὸ τῆς ἄλλης κοινωνικῆς ἐπιστήμης ἔχει ἤδη μελετήσει τὴν διαδικα-

(7) Claude E. Welch, *Political Modernization* (Belmont, Calif.: Wadsworth, 1967), p. 31; also David Apter, *The Politics of Modernization* (Chicago: The University of Chicago Press, 1965), p. 67.

σία τοῦ πολιτικοῦ ἔκσυγχρονισμοῦ καὶ ἔχει ἐπισημάνει τόσο τὰ προβλήματα ὅσο καὶ τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπιτυχή ἐφαρμογή μιᾶς πολιτικῆς ἔκσυγχρονισμοῦ.

Ἡ ἱστορικὴ ἐμπειρία τῶν ἔκσυγχρονισμένων πολιτικῶν συστημάτων τῆς ἐποχῆς μας καταδεικνύει ὅτι ὁ ἔκσυγχρονισμὸς δὲν ἀπαιτεῖ οὔτε προϋποθέτει τὴν ἐκρίζωση ὅλων τῶν παραδοσιακῶν στοιχείων μιᾶς κοινωνίας⁽⁸⁾. Πλὴν ὅμως αὐτὸ πού ἐπιβάλλει ὁ ἔκσυγχρονισμὸς εἶναι ἡ ἐπιλογή τῶν παραδοσιακῶν στοιχείων πού θὰ διατηρηθοῦν καὶ ἡ προσαρμογὴ των πρὸς τὶς ἀπαιτήσεις μιᾶς συγχρόνου κοινωνίας. Ἡ βαθμιαία μεταβολὴ τοῦ ρόλου τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας στὴν Βρετανία εἶναι πρόσφορο παράδειγμα.

Ἡ προσπάθεια τοῦ πολιτικοῦ ἔκσυγχρονισμοῦ εἶναι σχεδὸν ἀναπόφευκτον νὰ συναντήσῃ ἐμπόδια σὲ τέσσερεις κυρίως τομεῖς: Στὸν τομέα τῶν ἀνθρωπίνων ἠθῶν καὶ σχέσεων, στὸν τομέα τῆς πολιτικῆς διαρθρώσεως, στὸν τομέα τῆς οἰκονομίας καὶ τέλος στὸν τομέα τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν. Οἱ τέσσαρες αὗτοι τομεῖς ἀποτελοῦν ταυτοχρόνως καὶ τοὺς βασικοὺς στόχους μιᾶς συγκεκροτημένης προσπάθειας ἔκσυγχρονισμοῦ. Τὶ ἀκριβῶς θὰ ἐπιδιωχθῆ σὲ κάθε δεδομένη περίπτωση ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς ἰδιομορφίες τῆς ὑπὸ ἔκσυγχρονισμὸν κοινωνίας. Ὡς παράδειγμα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ ἔκσυγχρονισμὸς ἀπαιτεῖ ὅπως οἱ προσωπικοὶ, συναισθηματικοὶ δεσμοὶ πού χαρακτηρίζουν τὶς πολιτικὲς σχέσεις σὲ χώρες μὲ παραδοσιακὰ πολιτικὰ ὑπόβαθρα ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ περισσότερο ἀπρόσωπα κριτήρια ἀξιολογήσεως τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας. Ὁ ἔκσυγχρονισμὸς ἀπαιτεῖ ἐπίσης ὅπως ἡ τάσις τῶν Κρατικῶν Λειτουργῶν νὰ βλέπουν τὴν ἐξουσία ὡς μέσον ἰκανοποιήσεως προσωπικῶν ἐπιδιώξεων ἢ μέσον συναλλαγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς ἐκδουλεύσεων ἀντικατασταθῆ βαθμῆδὸν ἀπὸ τὴν βασικῶς ἀπρόσωπον καὶ δικαιοκρατικὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων. Ἀπαιτεῖ ἐπίσης, ὅπως αἱ μέθοδοι καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκπαιδεύσεως προσαρμόζονται πρὸς τὰ ἐπιστημονικὰ-τεχνικὰ κριτήρια τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Ὁ ἔκσυγχρονισμὸς ἐπίσης ἀπαιτεῖ ὅπως ἐπιτευχθῆ βαθμῆδὸν γενικὴ ἀποδοχὴ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, δεδομένου ὅτι ἡ γενικὴ ἀποδοχὴ εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεσις γιὰ τὴν ἐπίτευξη σταθερότητος. Ἀπαιτεῖ ἐπίσης ὅπως πολιτικοὶ ὀργανισμοί, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τὰ πολιτικὰ κόμματα ἢ αἱ ὁμάδες πίεσεως, ἀποκτήσουν ἀπρόσωπον καὶ μαζικὸν χαρακτήρα, ὥστε νὰ δύνανται νὰ συμβάλλουν ἐποικοδομητικὰ εἰς τὴν πολιτικὴν διαδικασίαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πολιτικὸς ἔκσυγχρονισμὸς εἶναι συνάρτησις τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἔπεται ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἔκσυγχρονισμένης διαδικασίας θὰ ἐπιδιωχθῆ—καὶ κατὰ ἓνα σοβαρὸ ποσοστὸ θὰ ἐπιτευχθῆ—τέτοιο ἐπίπεδο παραγωγῆς καὶ παραγωγικότητος, ὥστε ἡ ἄνοδος τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου νὰ ὑπερβαίη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον μονίμως τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ ἀνωτέρω εἶναι ἀπλῶς ἐνδεικτικὰ παραδείγματα τοῦ τί θὰ εἶναι τὸ περιεχόμενον μιᾶς ἔκσυγχρονιστικῆς προσπάθειας.

Οἱ πολὺπλευρες αὐτὲς ἀλλαγὲς πού προϋποθέτει ὁ πολιτικὸς ἔκσυγχρο-

(8) Welch, o p. cit., p. 20.

νισμός απαιτοῦν χρόνο. Παραλλήλως απαιτοῦν ἕνα ψυχολογικό ἀναπροσανατολισμό τοῦ πολίτου. Ἐνας τέτοιος ψυχολογικός ἀναπροσανατολισμός δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῆ παρὰ μόνον μὲ τὴν ἐμπειρία ποῦ παρέχει ἡ συμμετοχὴ στὴν πολιτικὴ διαδικασία⁽⁹⁾. Ἀμφιβάλλω ἂν ἔμαθε ποτὲ κανεὶς νὰ κολυμβᾷ χωρὶς νὰ μπῆ στὸ νερό. Γιὰ νὰ προωθηθοῦν οἱ ψυχολογικές, πολιτικές, κοινωνικές καὶ οικονομικές αὐτὲς ἀλλαγές ἐπιβάλλεται καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν καταλλήλων συνταγματικῶν—θεσμικῶν πλαισίων. Τρεῖς εἶναι συνεπῶς, οἱ βασικές προϋποθέσεις γιὰ μιὰ ἐπιτυχή προσπάθεια ἐκσυγχρονισμοῦ : Χρόνος—θεσμικά—νομικά πλαίσια καὶ συμμετοχὴ στὴν πολιτικὴ διαδικασία. Οἱ τρεῖς αὐτὲς προϋποθέσεις ἀποτελοῦν ἕνα τρίπτυχο. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναμένῃ κανεὶς οὐσιαστικά ἀποτελέσματα ἂν δὲν ὑπάρξῃ συνδυασμός καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν προϋποθέσεων. Αὐτὸ εἶναι βασικὸν ἀξίωμα τῆς συγχρόνου πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ ἀπορρῆει ἀπὸ τὴν μακρὰ ἱστορικὴ ἐμπειρία τῶν ἔθνων ποῦ ἔχουν ἤδη φθάσει σὲ ἐπίπεδα αὐτοανανεομένου πολιτικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ.

Ἡ σύγχρονος πολιτικὴ ἐπιστήμη προειδοποιεῖ ἐπίσης ὅτι μακροχρόνιες παραδόσεις καὶ ἡθι διαθέτουν τεράστια ἀποθέματα ἀντιστάσεως σὲ μιὰ προσπάθεια ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξοστρακισθοῦν αὐτομάτως μὲ νομοθετικά μέτρα. Κατὰ κανόνα οἱ ἀγροτικοὶ πληθυσμοί, προσκεκολλημένοι στὸν παραδοσιακὸ τρόπο ζωῆς, προτιμοῦν τὴ σιγουριά, γι' αὐτὸ οἱ φορεῖς μιᾶς πρσπαθείας ἐκσυγχρονισμοῦ σχεδὸν ποτὲ δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴς τάξεις τῆς ἀγροτιάς. Ἡ ἡγεσία τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ πηγάζει ἀπὸ τὴς ὁμάδες ἐκείνες, οἱ ὁποῖες λόγῳ παιδείσεως καὶ ἐμπειρίας ἔχουν ἐνστερνισθῆ τὸ σύγχρονο πνεῦμα—τὸν ἐπιστημονικὸ, τεχνικὸ, ὀρθολογιστικὸ, δικαιοκρατικὸ, ἀπρόσωπο χαρακτήρα ποῦ ἔχει ἡ σύγχρονη κοινωνία. Ἐπεταὶ ὅτι γιὰ μιὰ ἐπιτυχή προσπάθεια ἐκσυγχρονισμοῦ πρέπει νὰ δραστηριοποιηθοῦν πρωτίστως οἱ ἐκ θέσεως πρόσφορες καὶ δεκτικὲς ὁμάδες—ὁ ἐπιστημονικὸς καὶ τεχνικὸς κόσμος, ἡ πνευματικὴ ἡγεσία, ἡ ἀκαδημαϊκὴ νεότης⁽¹⁰⁾. Ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρὰ δὲν πρέπει ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ ἀποξενωθοῦν οἱ ὀλιγώτερον πρόσφορες δυνάμεις, ἰδίως ἐκείνες τῆς ὑπαίθρου. Γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται ἐλαστικότης καὶ πολιτικότης στὴ βαθμιαία ἐκρίζωση τῶν ἀντιπροοδευτικῶν παραδόσεων καὶ ἡθῶν. Ἐπιβάλλεται ἐπὶ πλέον νὰ ἐφαρμοσθοῦν προσωρινῆς τουλάχιστον μορφῆς μέτρα, τὰ ὁποῖα θὰ δημιουργοῦν στὴς ὀλιγώτερον δεκτικὲς ὁμάδες εὐμενεῖς ἀντιδράσεις, νὰ παρέχουν ἕνα ἀντίβαρο στὴς ἀναπόφευκτα δυσάρεστες συνέπειες ποῦ θὰ ἔχῃ ὁ ἐκσυγχρονισμὸς ἐπὶ ὀρισμένων παραδοσιακῶν ἐθισμῶν.

Ἡ προσπάθεια ἐκσυγχρονισμοῦ εἶναι ἀναπόφευκτον νὰ προκαλέσῃ ἀρνητικὲς ἀντιδράσεις σὲ ἐκείνους ποῦ εἶτε ἐξ ἔθισμοῦ, εἶτε ἐκ πεποιθήσεως, εἶτε ἐκ συμφέροντος ἐπιμένουν εἰς τὴν διατήρησιν ἀντιπροοδευτικῶν παραδοσιακῶν

(9) Lucian W. Pye, *Aspects of Political Development* (Boston: Little, Brown, 1966), pp. 71-88.

(10) Welch, *op. cit.*, pp. 42-46; also Gabriel A. Almond and James S. Coleman, eds., *The Politics of the Developing Areas* (Princeton University Press, 1960) *passim*.

σχέσεων και ήθων. Ἀρνητικὲς ἀντιδράσεις θὰ πρέπει νὰ ἀναμεινῶνται ἐπίσης καὶ ἀπὸ ὠρισμένα ἄτομα ἢ ὁμάδες πού ἀντιτίθενται ὄχι στὴν ἐπιδίωξη τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους πού ἔχουν ἀναλάβει τὴν ἐκσυγχρονιστικὴ προσπάθεια ἢ πρὸς τὶς μεθόδους μὲ τὶς ὁποῖες προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν τὸν πολιτικὸ ἐκσυγχρονισμό.

Οἱ πολὺπλευρες καὶ ἀναπόφευκτες αὐτὲς ἀντιδράσεις δημιουργοῦν τὸ σοβαρώτερον πρόβλημα γιὰ ἐκείνους πού ἔχουν ἀναλάβει τὴν ἡγετικὴ πρωτοβουλία τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ. Τὸ πρόβλημα συνίσταται καθ' οὐσίαν σὲ ἓνα δίλημμα. Ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰ ἐπιβάλλεται νὰ περιορισθῇ ἡ ἀνασταλτικὴ ἐπίδρασις τῶν ἀντιτιθεμένων στοιχείων, ὥστε νὰ προωθηθῇ ἡ ἐκσυγχρονιστικὴ διαδικασία. Καὶ αὐτὸ τεχνικῶς τουλάχιστον μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ ἀνετώτερα μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς περιοριστικοῦ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καθεστῶτος. Ἀλλὰ ἓνα περιοριστικὸ καθεστῶς, ἀναποφεύκτως, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του περιορίζει τὰ περιθώρια συμμετοχῆς στὴν πολιτικὴ διαδικασία. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται τὸ δίλημμα. Διότι ὅπως ἀνεφέρθη προηγουμένως ἡ ἀπόκτησις ἐμπειρίας διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν πολιτικὴν διαδικασία ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὶς τρεῖς βασικὰς προϋποθέσεις τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ.

Ἐπὶ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ δίλημμα αὐτό; Ἡ σύγχρονος πολιτικὴ ἐπιστῆμη παρέχει νομίζω τὰ στοιχεῖα καὶ τὶς κατευθύνσεις γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ προβλήματος. Ἡ λύσις εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐξεύρεση χρυσοῦς τομῆς μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ κοινωνικοῦ ἐλέγχου. Αὐτὸς εἶναι ὁ συνδυασμὸς πού χαρακτηρίζει τὴν διαδικασία πού ἠκολουθήθη ἀπὸ ὅλες τὶς χώρες πού ἔχουν ἤδη φθάσει σὲ ὑψηλὰ ἐπίπεδα αὐτοαναανεωμένου ἐκσυγχρονισμοῦ.

Κεντρικὸν ρόλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς χρυσοῦς αὐτῆς τομῆς παίζει τὸ δεύτερον στοιχεῖον τοῦ προαναφερθέντος τριπτύχου, ἢτοι ἡ διαμόρφωσις τῶν ἀπαραιτήτων θεσμικῶν νομικῶν πλαισίων. Μὲ τὴν κατάρτισιν ἐνὸς νέου συντάγματος, τὸ ὁποῖον ἐνισχύει τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐνθαρρύνει τὴν ἐποικοδομητικὴν κριτικὴν καὶ τὸν ὑπεύθυνον ἔλεγχον, ἐνῶ περιορίζει τὴν ἀντιπροσθευτικὴν ἢ ὑπονομευτικὴν ἀντίδρασιν εἰς σχετικῶς ἀκίνδυνα πλαίσια, εἶναι τεχνικῶς δυνατὸς ὁ συγκερασμὸς τῆς εὐρείας λαϊκῆς συμμετοχῆς μὲ τὴν προώθησιν τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἐκσυγχρονιστικῶν μέτρων.

Ἐὰν δὲν ἐπιτευχθῇ ἡ χρυσοῦς αὐτὴ τομὴ καὶ ἀντιθέτως συγκεντρωθῇ ὅλο τὸ βᾶρος εἰς τὴν ἐπιβολὴν καὶ διατήρησιν τοῦ περιοριστικοῦ καθεστῶτος, ἡ ἐκσυγχρονιστικὴ διαδικασία εἶναι καταδικασμένη νὰ ἀτονίσῃ καὶ ἐνδεχομένως νὰ ἀνακοπῇ βιαίως· οἱ λόγοι εἶναι προφανεῖς. Χωρὶς τὴν συμμετοχὴν, χωρὶς τὴν δραστηριοποίησιν τῶν κοινωνικῶν ὁμάδων, ἡ προσπάθεια μένει χωρὶς λαϊκὸ ὑπόβαθρον κυριολεκτικῶς εἰς τὸ κενόν. Ὅπου ἡ ἀνάγκη τῆς ἐμπειρίας διὰ τῆς συμμετοχῆς ἠγνοήθη καὶ ἐξηρτήθη ἡ ὅλη προσπάθεια μόνον ἀπὸ τὸν παράγοντα χρόνον καὶ τὴν ἐπιβολὴν νομικῶν ἀλλαγῶν μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς περιοριστικοῦ καθεστῶτος, ἡ ἐκσυγχρονιστικὴ διαδικασία διεστρεβλώθη, δὲν ἐκαρποφόρησε, παρέμεινε ξένη πρὸς τὸ κοινωνικὸν σύνολον καὶ τελικῶς οἱ ἐμπνευσταὶ παραμερίσθησαν ἢ ἐγκατέλειψαν οἱ ἴδιοι τὴν προσπάθεια καὶ διετήρησαν ἀπλῶς τὴν ἐξουσίαν.

Ἀντιθέτως μὲ τὴν συμμετοχὴ στὴν πολιτικὴ διαδικασίαν ὄχι μόνον ἀποκτοῦν ἐμπειρία τὰ εὐρῆα λαϊκὰ στρώματα ἀλλὰ ἀποκτοῦν καὶ συμφέροντα διὰ τὴν διατήρησιν καὶ προάσπισιν τῶν νέων θεσμῶν.

Σήμερον σὲ ἓνα διαρκῶς αὐξανόμενον ἀριθμὸν ὑπὸ ἀνάπτυξιν χωρῶν, ὁ πολιτικὸς ἐκσυγχρονισμὸς ἀποτελεῖ ἐπίσημον Κυβερνητικὴν ἐπιδίωξιν. Ἀλλὰ στὴν πλειονότητά τῶν χωρῶν αὐτῶν, ἰδίως στὴν Λατινικὴ Ἀμερικὴ, Ἀφρικὴ καὶ Ἀσία, οἱ ἡγέται τῶν καταφεύγουσιν σὲ ἄκρως περιοριστικὰ συστήματα, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ ἀγοδιδουσι καρποὺς αἱ προσπάθειαι τῶν ἀλλὰ ἀντιθέτως νὰ βυθίζωνται αἱ χῶραι τῶν διαρκῶς καὶ περισσότερον εἰς ἓνα τέλημα μονίμου πολιτικῆς ἀσταθείας, ἢ νὰ φυτοζωοῦν. Ἡ ἐπικίνδυνος αὐτῆ διαστροφή δὲν δικαιολογεῖται ἐκ τῶν πραγμάτων. Ἡ σύγχρονος πολιτικὴ ἐπιστήμη ἔχει στὴν διάθεσίν της τὰ σύγχρονα ἐπιστημονικὰ μέσα ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν διαμόρφωσιν μιᾶς λελογισμένης πολιτικῆς ἐκσυγχρονισμοῦ, ἢ ὅποια ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἐκάστοτε τοπικὴν ἰδιομορφίαν καὶ ἀνάγκην. Ἀκριβῶς ὅπως ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη ἔχει διαμορφώσει τὰ μέσα γιὰ τὸν καθορισμὸν μιᾶς λελογισμένης πολιτικῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Ἐναπόκειται εἰς τὸν πολιτικὸν ἡγέτη νὰ στραφῇ πρὸς τὸν πολιτικὸν ἐπιστήμονα γιὰ κοινὴν προσπάθειαν.

Δὲν εἶναι φαντάζομαι ξένο πρὸς τὴν σημερινὴν ἐξελίξειν καὶ τὸ προφανὲς ἐνδιαφέρον τῶν Ἑλλήνων Πολιτικῶν Ἐπιστημόνων γιὰ μιὰ πληρέστερον κατανόησιν τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν δυνατοτήτων τῆς ἐπιστήμης τῶν. Μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα προσεπάθησα νὰ ἀναλύσω ἀπόψε στὴν γενικὴν του γραμμὴν τὸ πρόβλημα τοῦ πολιτικοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ τὸν ρόλον τοῦ πολιτικοῦ ἐπιστήμονος στὴ δημιουργικὴ αὐτὴν διαδικασίαν. Ἡ εὐρύτης τοῦ θέματος μὲ ἠνάγκασε νὰ κάμω κατάχρησιν τῆς ὑπομονῆς καὶ καλωσύνης σας. Ἐὰν πάντως ἡ ἀποφινὴ ὀμιλία συνέβαλε καὶ κατ' ἐλάχιστον στὴν ἀποσαφήνισιν τοῦ προβλήματος ἐλπίζω νὰ τύχω τῆς συγγνώμης σας.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

*Δεκαπενθήμερος ἐπιθεώρησις τῶν οἰκονομικῶν ἐξελίξεων
Ἐκδότης - Διευθυντῆς*

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Α. ΑΝΔΡΟΥΛΙΑΚΗΣ

*Συστηματικὴ παρακολούθησις
τῶν ἐξελίξεων τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῶν ξένων οἰκονομιῶν.
Περιέχει ἀρθρα, μελέτας καὶ στατιστικὰ στοιχεῖα.*

Συνδρομαὶ ἐτήσιαι

*Ὅργανώσεων, Ὅργανισμῶν, Δημοσίων Ὑπηρεσιῶν, Τραπεζῶν:
Δρχ. 600. Ἀνωνύμων Ἐταιρειῶν: Δρχ. 300. Ἰδιωτῶν: Δρχ. 200
Ἐξωτερικοῦ: \$ 20*

Γ ρ α φ ε ῖ α

Ὅδος Δραγατσανίου 4 — Ζ' Ὄροφος — Ἀθήναι 122

Τηλέφωνον: 233.437